

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ

«Л.Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ» КЕАҚ

**Студенттер мен жас ғалымдардың
«GYLYM JÁNE BILIM - 2024»
XIX Халықаралық ғылыми конференциясының
БАЯНДАМАЛАР ЖИНАҒЫ**

**СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
XIX Международной научной конференции
студентов и молодых ученых
«GYLYM JÁNE BILIM - 2024»**

**PROCEEDINGS
of the XIX International Scientific Conference
for students and young scholars
«GYLYM JÁNE BILIM - 2024»**

**2024
Астана**

УДК 001

ББК 72

G99

«ǴYLYM JÁNE BILIM – 2024» студенттер мен жас ғалымдардың XIX Халықаралық ғылыми конференциясы = XIX Международная научная конференция студентов и молодых ученых «ǴYLYM JÁNE BILIM – 2024» = The XIX International Scientific Conference for students and young scholars «ǴYLYM JÁNE BILIM – 2024». – Астана: – 7478 б. - қазақша, орысша, ағылшынша.

ISBN 978-601-7697-07-5

Жинаққа студенттердің, магистранттардың, докторанттардың және жас ғалымдардың жаратылыстану-техникалық және гуманитарлық ғылымдардың өзекті мәселелері бойынша баяндамалары енгізілген.

The proceedings are the papers of students, undergraduates, doctoral students and young researchers on topical issues of natural and technical sciences and humanities.

В сборник вошли доклады студентов, магистрантов, докторантов и молодых ученых по актуальным вопросам естественно-технических и гуманитарных наук.

УДК 001

ББК 72

G99

ISBN 978-601-7697-07-5

**©Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия
ұлттық университеті, 2024**

Қорытындылай келе, Шығыс Қазақстан облысы аумағына әр кезеңде қоныс аударған татарлар өздерінің ұлттық, мәдени, рухани дәстүрлерін күні бүгінге дейін сақтай білді деп айта аламыз. Олар өз ерекшеліктеріне ие бола отырып, Қазақстан Республикасының жалпы тарихына органикалық түрде қосылды. Оның үстіне олар еліміздің өнеркәсіп, экономика, білім, әлеуметтік-мәдени өмірінің дамуына зор үлес қосты. Татарлардан алғашқы қоныс аударушылар 18 ғасырдың 2 жартысы – 19 ғасырдың басынан бастап медреселер мен мектептер ашып, татар және қазақ балаларын оқу мен жазуға үйретті, мешіттер салды. 20 ғасырдың басында татарлар белсенді түрде қайырымдылық қоғамдарын құрып, аймақтың мұсылман халқына жан-жақты көмек көрсетті. Татар көпестері өнеркәсіпке ғылыми-техникалық прогрестің жаңалықтарын енгізді: олар бу диірмендерін салды, Ертісте кеме қатынасын құрды, тері өңдеу, сабын зауыттарын ашты, т.б.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Балахшин, Н.Н. О киргизах и вообще подвластных России мусульманах. - СПб., 1887. - 60 с.
2. Миниханов, Ф.Г., Забиров, М.З. Татаро-киргизские культурные связи во второй половине XIX–начале XX века // Вестник Казанского государственного университета культуры и искусств. - Казань, 2014. - С. 126-129
3. Республика Казахстан // Татарская энциклопедия. Гл. ред. М.Х.Хасанов. - Казань, 2010. Т.5. - С.61-62 11. Жидепулат татарлары. 2013. - № 1.
4. Михнова, П.В. Архитектурное наследие как социально-демографическая характеристика общества (на примере городов Северо-Восточного Казахстана)//Этнодемографические процессы в Казахстане и сопредельных территориях: материалы VI Международной научно-практической конференции. - Усть-Каменогорск, 2005. Часть 2. С. 53-59.
5. Камалджанова, Т.А. Татарская диаспора Восточно-Казахстанской области в XVIII-XIX вв. // Вопросы исторической науки: материалы международной научной конференции (г. Москва, январь 2012 г.). - М., 2012. - С.17-25.
6. Завалко, Д.А. Татарская диаспора на территории Восточного Казахстана в XIX в. // Этнодемографические процессы в Казахстане и сопредельных территориях: материалы V Международной научно-практической конференции. - Усть-Каменогорск, 2004. - С.31-39.
7. Завалко, Д.А. Татарская диаспора в ВКО в конце XIX–четверти XX века (по материалам всеобщих переписей населения) // Этнодемографические процессы в Казахстане и сопредельных территориях: материалы VI Международной научно-практической конференции Усть-Каменогорск. 27-28 ноября 2004 г. - Усть-Каменогорск, 2005. Часть 1.-с. 24-28.
8. Ескендиоров, М. Г. Динамика социально-демографической структуры населения Восточного Казахстана // Вестник Томского государственного университета. - Томск, 2005. № 287. - С. 181-185.
9. Восточно-Казахстанская область. Итоги Национальной переписи населения Республики Казахстан 2009 г ода. - Астана, 2011. Т.2. - 150 с.

ӘОЖ 93/94

XX ғ. 20-30 жж. қазақ ауылын кеңестендіру саясаты

Оразаев Султан Берикович

5674646@gmail.com

Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ Тарих факультеті Қазақстан тарихы кафедрасының 1 курс докторанты

Ғылыми жетекшісі - т.ғ.д., профессор Мусабалина Г.Т.

1925 ж. Ф.И.Голощекин өлкелік партия комитетінің хатшылығы «ауылды кеңестендіру» саясатын қолға алды. 1 желтоқсанда болған БК(б)П өлкелік V конференцияда бірінші хатшының «қазақ ауылдарында кеңес өкіметі жоқ, бай-болыстардың үстемдігі басым» деп «Кіші Қазан революциясын» жасауды ұсынды. Осы ұранмен кеңес үкіметіне қарсы элементтердің саяси және экономикалық ықпалын жойып, еңбекшілердің материалдық және мәдени әл-ауқатын көтеру мәселесін жүзеге асыруды басты міндеттеріне айналдырды.

1926 ж. 30 сәуір мен 3 мамыр аралығында өткен Өлкелік комитетінің II пленумында ауылда ірі байлардың саяси үстемдігі сақталып, бұл ауыл еңбекшілерін қанауға түсіріп, ауылдың өндіріс күштерінің дамуын тежеп отырғандығы айтылды [1].

Пленум экономикалық тәуелділікті жоюда мынадай бірқатар практикалық шараларды ұсынды: 1) кедейлердің мүдделерін сақтай отырып, мал өсіретін халықты жерге орналастыру; 2) суды пайдалануды дұрыстау; 3) байларға ауылшаруашылық салығын салуды күшейту; 4) ауылшаруашылығы салығында одан кедейлерді босатып, орташаға жеңілдіктер беріп, бай элементке салық салуды күшейту жағына ерекше назар аудару; 5) кедейлердің жағдайын жеңілдетіп, еңбекші мал өсірушілерді делдалдық капиталдан құтқару мақсатында мал өнімдерін өткізетін және өндейтін кооперациялар ұйымдастыру; 6) байлардың пара беруіне, заңсыз қанауы мен озбырлығына қарсы күрес жөнінде ерекше заң қолдану [2].

1926 ж. 9 маусымдағы Өлкелік партия пленумының барысында ХКК-нің төрағасы Н.Нұрмақов баяндама жасап, ауылды кеңестендіруге қатысты шыққан нұсқаулардың біреуі де орындалмай, керісінше, «ауылды кеңестендірудің» орнына ауылдағы ру таласының күшейгендігін, кедей, бай, орташалар бір-бірімен шекелері қызып, таласқа түсіп, байлар кедейлер мен орташаны желіктірумен қоймай, кейбір ауыл коммунистерінің осал тұстарын байқап, өздеріне тарта бастағандығын келтірді [3].

Ауылды кеңестендіру науқанына өлкелік «Еңбекші қазақ» газеті мен «Қызыл Қазақстан» журналы, сондай-ақ жергілікті газеттер үлкен жұмыстар атқарды. «Ауыл тілі» газеті партияның кеңестендіру саясатының күші ретінде құрылған «Қосшы» ұйымының жұмысын назардан тыс қалдырмай, ұйымның маңызын оқырмандарға түсіндіруге тырысты. 1926 ж. 2 санында жариялаған «Қосшы» ұйымы қандай ұйым» деп аталатын мақалада кедей шаруа, батырақ, малайлар мен орташаларды біріктіретін, соларды жуан жұдырықтылардан қорғайтын, жұмыстарының іргелі басуына басшылық жасап, жөн сілтейтін ұйым екендігі түсіндірілді [4].

«Қызыл ту» газетінде жазылғандай, Батыс Қазақстан губернияларында 1926 ж. сәуір айында «Қосшы» одағының аудандық бюросы сайланып, оған 26723 адам мүше болып, одақтағы қаражат мүше жарнасы- нан жиналды. Дегенмен бюро ауылдармен дұрыс байланыс орнатпаған. Сондықтан ауыл шаруалары «Қосшы» одағының қызметінен бейхабар болды. Бюро мүшелері ауыл ұяларымен байланыс жасамаудың себебін қаржы мен көліктің жоқтығынан деп түсіндіріп отырған. Газет көлік жоқ, қаржы жоқ деп қарап отырмай ауылдарға аудандық комитеттерден нұсқаушылар жіберіп, одақтың мақсаты мен міндетін түсіндіру жұмыстарын жүргізуді ұсынды.

«Жастар дауысы» газетіне жарияланған «Комсомол һәм «Қосшы ұйымы» атты мақалада «Қосшы» ұйымдары құрылғанымен, әлі де болса буыны толық қатпай, толық кедей шаруаларды топтастыра алмай, ұйымға жуан жудырықтылар ықпалдарын жүргізіп отырғандығын айтып, ұйымның жұмысын жандандыруда комсомол жастарды тарту, соларға кедей шаруалар арасында ұйымның басты мақсаты мен міндеттерін таныстыруды міндеттеу мәселесін көтерді. Сондай-ақ бірқатар ауылдарда комсомол ұйымдары ауылдағы шаруалардың арасында «Қосшы» одағы туралы үгіт-насихат жұмыстарын бастап кеткендігін де атап өтті. «Қосшы» одағы 1926 ж. 5 мамырынан Қазақ өлкелік комитетінің шешімі бойынша «Жарлы» одағы деп атала бастады [5].

1927 ж. 15-25 қарашада болған VI Бүкілодақтық конференцияда Ф.И.Голощекин «Қазақстанның дамуын социалистік жолға қою» деп аталған баяндама жасап, Қазақстанда «Кіші Казанды» жүргізуге бел буғандығын баса көрсеткен болатын. Ол ірі байларды тәркілей

отырып, ұжымдастыруды үлкен қарқынмен жүргізуді ұсынды. Оның бұл идеясы қазақ зиялыларының арасында қолдау тапты. 1926 жылдың қарашасында болған БК(б)П Қазақстан өлкелік комитетінің III пленумында О.Жандосов сөйлеген сөзінде егіндік пен шабындық жерлерді қайтадан бөлу кезінде қазақтың ірі байларын тәркілеу қажеттігін ұстанды. Алайда бұл пленумға қатысушылар байларды тәркілеудің әлі уақыты жеткен жоқ деп, оның бұл ұсынысын қабыл алмады. Қазақ байларының күшін қалай әлсірету қажеттігі төңірегінде сөз сөйлеген М.Қайыпназаров Кеңес өкіметінің орнағанына 9 жыл болса да, ауылды жерде кеңес өкіметінің жоқтығын, кеңестердің түріне қарай емес, құрылымына қарай орнату керектігін атап өтеді [6].

1927 ж. 2-19 желтоқсанда БК(б)П XV съезі болып, онда ауылшаруашылығын ұжымдастыру мәселесі көтерілді. Ауылшаруашылығын ұжымдастыру ісін барынша тездету туралы шешім қабылданып, колхоздар мен совхоздарды өркендетіп, нығайту жоспарын белгіледі, ауылшаруашылығын ұжымдастыру жолындағы күрестің әдістері мен құралдары туралы айқын нұсқаулар берді. Осы нұсқауды басшылыққа ала отырып, Қазақстан партия ұйымы республикада ауылшаруашылығын ұжымдастыру ісін әзірлеуге кірісті.

БК(б)П Орталық Комитеті 1927 ж. 14 мен 24 желтоқсанда астық дайындаудағы дағдарыстан шығуға қатысты жергілікті жерлерге нұсқауларын жіберді. Қазақстан Халық Комиссарлары Кеңесінің жабық жиналысында бұл нұсқау қаралып, онда ауылшаруашылығы салығының төлену барысының мардымсыз екендігі айтылып, салық жинауды мерзімінде орындауды аса қадағалау қажеттігін көрсетті [7].

1928 ж. 6 қаңтарында И.Сталин астық дайындау барысы жөніндегі қаулыға қол қойды. Астық дайындау 1927 жылдың қазан айынан басталып, әр айға орындалатын пайызы шағылып көрсетілді. Алайда белгіленген жоспар орындалмай қалды.

Тексеру барысында көптеген кемшіліктердің орын алғандығын көріп, сот орындарына астық дайындау барысын орындай алмаған шаруаларды жауапқа тарту мәселесін тапсырды. Сол сапарында бірталай басшыларды орындарынан алып, партиядан шығарылды. Тапсырма бойынша, РКФСР Қылмыстық Істер Кодексінің 107-ші, 79-шы, 58-ші баптары бойынша астық дайындауда қасақана бүлдіруші әрекеттер жасағаны және егін науқанын бүлдіргені, сондай-ақ ет өткізу жоспарын орындамағаны үшін шаруалар жаппай жазаланды.

1928 ж. «Еңбекші қазақ» газетінің 119 санында Ораз Жандосов ауыл кедейлері әлі де болса байлардың ықпалынан шыға алмай отырғандығы мен ескі рушылдықтың басымдылығын айтып, тез арада онымен күрес қажеттігін көтерді. Бұдан кейін де О.Жандосовтың газетке ауылдағы таптар туралы көлемді мақаласы жарияланды. Ол ауылдағы таптарды пролетариат, ауыл кедейі, ұсақ шаруа, дәулетті шаруа, ірі байлар мен ақсүйектер деп бөліп, әрқайсысына түсініктеме берді. Оның көрсетуінше, ауыл кедейі дегеніміз - нағыз жарлы, бір жағынан жалданып, ортаққа жұмыс істейтін, күні үшін шарасыздан үнемі байдың қолына қарап отыра тын шаруа болса, ұсақ шаруа қандай да болса кездескен қиыншылықтарға қарамай, өз шаруасын өзі менгеруге тырысқан, жұттан, індеттен, шаруа жағдайы біресе төмендеп, біресе өз шаруасын толық меңгеруге жақындап жүрген шаруа [8].

Қаулы қабылданысымен мерзімді басылым беттерінде тәркіленуге байланысты айдар ашылды. «Еңбекші қазақ» газетінде «Кәмпескелеу жұмысының міндеті» атты айдар ашылып, жер-жерлерде науқанның қалай жүріп жатқандығы жөнінде мәліметтер беріліп отырды. Еңбекші- шаруалар тәркілеу науқанына жұмыла кірісіп, байлардың жасырған малдары мен мүліктерін іздесуге шақырды.

Газеттерде тәркілеу басталысымен орталықтан қанша уәкілдер жі- берлігендігі, оларға тәркілеу жұмысын дұрыс өткізіп, үкіметтің қаулы- қарарын бұлжытпай жүзеге асыру, тәркілеуге кедей шаруа, жалшылармен бірге орташаларды тарту міндеттері жүктелгендігі жазылды.

Тәркілеу жұмысына байланысты жер-жерлерге республиканың орталық партия-кеңес органдарының, округтік ұйымдарының 992 уәкілі жіберіліп, олар қабылданған заңның мәнін

халыққа түсіндіруге тиіс болды. Сонымен қатар жергілікті Кеңестердің жанынан арнайы комиссиялар құрылды. Костанай, Орал, Семей, Гурьев оургтерінде тәркілеу ісін өткізуде 4421 мүшесі бар 266 комиссия жұмыс істеген [9].

1929 жылдың басынан колхоз құрылымын дамытудың жаңа кезеңі басталды, онда колхоз жеке бірлестік болудан қалып, тұтас ауылдарды, аудандарды, қарапайым халық қауымдарын қамти бастады. Жаппай ұжымдастыру ең алдымен елдің астықты аймақтарында, әсіресе солтүстік-шығысында жүрді. Бұл үрдісті қолдау үшін астықты өңірлерге тракторлар мен басқа да ауыл шаруашылығы техникалары жөнелтіліп, несиелер де берілді. Кеңеске мамандар шақырылып, машина-трактор станциялары (МТС) құрыла бастады. Ауыл шаруашылығы техникасын жалға беру пункттерін құру және колхоздар мен совхоздарды ұйымдастыру маңызды қадам болды.

Республиканың мақталы аймақтарында да ұжымдастыру қарқынмен жүрді. 1929 жылғы БК(б)П Орталық Комитетінің қараша пленумының ауылшаруашылығын социалистік жолмен қайта құруда жұмысшы табының басшылығын қолдану мәселесінен кейін 25 мың тандаулы өкілдер деревняларға жіберілді. Қазақстанға 1204 ауылшаруашылық маман кадрлары келді. Олардың көпшілігі Москва, Ленинград, Орехово-Зуева, Одесса, Донбастың жұмысшылары еді. Мерзімді баспасөзде бұл жиырма бес мыңшылардан келген өкілдер туралы қуана жазып, бұл көмек Қазақстанның шаруашылығын көтеруін тездетеді делінді.

1930 жылы Қазақстан БКП(б)-ның VII облыстық партия конференциясында колхоздар құру және оларды одан әрі нығайту мәселелері талқыланды. Конференцияда ауыл шаруашылығын ұжымдастыруға талдау жасалды, партияның бұл мәселеге қатысты саясатындағы қателер түзетуді, ауылдық елді мекендердің әртүрлі типіндегі жұмыс ерекшеліктері ескеруді, бай шаруалар мен кулактардың арандатушылық әрекеттерінен туындаған жем-шөптің жетіспеушілігі, малды жаппай қыру сияқты мәселелерді жоюды бел буды. Конференция сондай-ақ партия ұйымдарын ауылдағы бай шаруаларға, кулактарға және ұжымдастырудың басқа да қарсыластарына белсенді түрде қарсы тұруға шақырды.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Омарбеков Т. Қазақстан тарихының XX ғасырдағы өзекті мәселелері. Көмекші оқу құралы. – Алматы: Өнер, 2003. – 552 б.
2. Сеницын Ф.Л. Советское государство и кочевники. История, политика, население. 1917— 1991. — М.: Центрполиграф, 2019. — 318 с. — (Новейшие исследования по истории России).
3. Нұрмақов Н. Ауылдық Кеңес құрылысы және алдағы сайлауға даярлық // Қызыл Қазақстан. – 1926. – № 19-21
4. «Қосшы» ұйымы қандай ұйым // Ауыл тілі. – 1926. – №2.
5. Комсомол һәм «Қосшы» ұйымы // Жастар дауысы. – 1926.–16 декабрь. – №55.
6. Омарбеков Т. 20-30-жылдардағы Қазақстан қасіреті. Көмекші оқу құралы. – Алматы: Санат, 1997. –320 б.
7. Абылхожин Ж.Б. Очерки социально-экономической истории Казахстана. XX век. Алматы: Университет "Туран", 1997.360с.
8. Жандосұлы О. Ауылдағы таптар туралы // Еңбекші қазақ. – 1928. – №132. – 14 июнь.
9. Коллективизация сельского хозяйства в республиках Средней Азии и Казахстана: Опыт и проблемы. – Алма-Ата: Гылым, 1990. – 200 с.

УДК 93/94

БЕКЕТ-АТА И ЕГО САКРАЛЬНОЕ ЗНАЧЕНИЕ ДЛЯ РОДА АДАЙ

Орынбасар Диляра Избергенқызы

orynbassar.dilyara@mail.ru